

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra sociologie

Bakalářská práce

2021

Matěj Tikal

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra sociologie

Ozvěna českých náměstí

Bakalářská práce

Autor práce: Matěj Tikal

Studijní program: Sociologie a sociální antropologie

Vedoucí práce: prof. doc. PhDr. Ondřej Císař, Ph.D.

Rok obhajoby: 2021

Prohlášení

- 1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.**
- 2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.**
- 3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.**

V Praze, dne 27.7.2021

Matěj Tikal

Bibliografický záznam

TIKAL, Matěj. *Ozvěna českých náměstí*. Praha, 2021, 29 s. Bakalářská práce práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Ondřej Císař, Ph.D.

Rozsah práce: 62 570

Abstrakt

Tato práce je zaměřena na analýzu existujících nespokojeností s demokracií mezi participanty demonstrací spolku Milion Chvilek pro demokracii. K tomu účelu je použita kvalitativní metodologie, aby bylo možné provést komparaci zjištění, mezi přístupem kvantitativním a kvalitativním. Spolek Milion Chvilek je v práci stručně popsán. Tento spolek dokázal prostřednictvím demonstrací zmobilizovat značnou část občanů České republiky a významně tak přispěl k tvorbě veřejného diskurzu a k vyšší politické participaci občanů. V práci jsou pak popsány metody, kterými se řídí kvantitativní šetření občanského hodnocení kvality demokracie. Metodika kvantitativního šetření se opírá o pevně dané uchopení konceptu demokracie, a tak mohou být jeho výsledky vzhledem k vysoké nestabilitě konceptu demokracie nepřesné. Na druhou stranu kvalitativně pojatý přístup ke zkoumání demokracie očima respondentů umožňuje tyto nepřesnosti zmírnit, neboť není omezen pevnou standardizovanou formou a existují zde možnosti pro bližší výklad a dovysvětlení ze strany respondentů. Výstupy této práce jsou porovnávány s výstupy kvantitativních šetření vnímané kvality demokracie. Po porovnání obou přístupů se pak lze zamýšlet nad tím, jakým způsobem lze zpřesňovat kvantitativní přístup k měření vnímané kvality demokracie mezi českými občany.

Abstract

This thesis is focused on analysis of existing dissatisfactions with democracy among participants of demonstrations, that were organised by social movement Milion Chvilek pro demokracii. For this purpose, qualitative approach is used, so the comparison between the quantitative and qualitative approach is possible. Milion Chvilek is briefly described. This movement successfully mobilized a significant number of citizens of Czech Republic and contributed to forming of public debate and higher political participation of citizens. Quantitative methods of measurement of the public satisfaction with democracy is described. Quantitative method of measurement is grounded on a consensus about meaning of democracy, therefore, its' conclusions might be inaccurate for the concept of democracy itself is contestable. The qualitative approach on the other hand milds these inaccuracies, because it is not limited by standardization, and there are ways to actually clarify the meaning of questions and answers with respondents. Outputs of qualitative approach are

then compared with outputs of quantitative one. After this comparison, it is possible to deliberate about ways to increase the accuracy of measurement of perceived quality of democracy among Czech citizens.

Klíčová slova

Demokracie, participace, demonstrace, nespokojenost, sociální hnutí, hnutí Milion Chvilek

Keywords

Democracy, participation, demonstration, dissatisfaction, social movement, Milion Chvilek Movement

Title

Echoe of Czech squares

Poděkování

Děkuji všem respondentům, kteří se mnou provedli rozhovor a já tak mohl napsat tuto práci. Děkuji vedoucímu práce, prof. Císařovi za pomoc a ochotu. Děkuji také mojí přítelkyni za mentální podporu, které se mi od ní dostalo.

Obsah

1 Úvod.....	2
2 Výzkumný problém a struktura práce.....	2
2.1 Výzkumná otázka.....	3
3 Spolek Milion Chviliek pro demokracii.....	4
4 Teoretický rámec práce.....	6
4.1 Teoretické zakotvení výzkumného problému.....	6
4.2 Hodnocení demokracie v České republice.....	8
4.2.1 Dimenze hodnocení demokracie.....	8
4.2.2 Determinanty hodnocení demokracie.....	9
4.2.3 Měření důvěry v politické instituce.....	11
5 Metodologie.....	11
5.1 Metoda vytváření dat.....	12
5.2 Výběr vzorku.....	13
5.3 Popis rozhovorů.....	13
5.4 Postup analýzy dat.....	14
6 Analýza dat.....	14
6.1 Politická úroveň.....	14
6.1.1 Morální hledisko.....	14
6.1.2 Sebereflexe politiků.....	16
6.1.3 Eroze politických norem.....	16
6.1.4 Shrnutí politické úrovně.....	17
6.2 Občanská úroveň.....	17
6.2.1 Sledování vlastního zájmu.....	17
6.2.2 Imitace politiků.....	18
6.2.3 Občanská nekompetence.....	19
6.2.4 Role národa.....	20
6.2.5 Shrnutí občanské úrovně.....	20
6.3 Systémová úroveň.....	21
6.3.1 Právní stát.....	21
6.3.2 Chybovost demokracie.....	22
6.3.3 Nedostatečná moc občana.....	22
6.3.4 Shrnutí systémové úrovně.....	22
6.4 Shrnutí zjištění.....	22
7 Diskuze zjištění.....	23
8 Závěr.....	25
9 Použitá literatura.....	27

1 Úvod

V roce 2019 se v České republice uskutečnily dvě největší demonstrace od Sametové revoluce. Tyto demonstrace zorganizoval spolek Milion Chvilek pro demokracii, který o své aktivitě na vlastním webu píše: „Záleží nám na stavu demokracie v České republice.“ (Milion Chvilek: Naše poslání) V rámci několika metafor popisuje spolek sám sebe jako „sít aktivních občanů“, „zahradníka společnosti“ a „hlídacího psa demokracie“. Toto hnutí tedy předkládá a formuluje problémy, s kterýmiž formulacemi se relativně velká část tuzemské společnosti ztotožňuje (na obou demonstracích na Letenské pláni se sešlo okolo 250 000 demonstrantů, s tím, že se současně konalo více než 180 protestních akcí v rámci ostatních měst v ČR i v zahraničí), a kteréžto problémy tato část populace také vnímá. Jinými slovy – mezi občany České republiky existují výhrady vůči současnému fungování demokracie. Má motivace pro sepsání následující práce je ta, že aktivita spolku Milion Chvilek vyvolala mohutný projev občanské angažovanosti, při čemž ve veřejném prostoru významným způsobem přispěl k debatě o demokracii a o jejích problémech. Mým cílem je poskytnout ozvěnu toho, co se na samotných českých náměstích odehrálo, tedy, jaké problémy demokracie to konkrétně jsou pro samotné demonstranty. Tato zjištění poté porovnávám s poznatky, které přinášejí kvantitativní šetření hodnocení kvality demokracie, abych mohl navrhnout přesnější konceptualizaci kvantitativních výzkumů a přispět tak ke zkoumání demokracie v rámci České republiky. Cíl této práce je tedy objevit a analyzovat nespokojenosti s demokracií pomocí kvalitativního přístupu, ve kterém používám metodu polostrukturovaných rozhovorů.

2 Výzkumný problém a struktura práce

Tato práce se zabývá vnímanými problémy demokracie. V rámci České republiky je hodnocení demokracie ze strany občanů dlouhodobě sledováno různými agenturami, jako je například Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM), či výzkumnými programy jako je Evropský sociální výzkum (European Social Survey) pomocí přístupů kvantitativních. Dle dostupných dat CVVM je česká společnost, co se týče hodnocení demokracie dlouhodobě rozpolcená a polarizovaná. CVVM uvádí, že se spokojenost a nespokojenost s fungováním demokracie v České republice dlouhodobě pohybuje kolem rozložení „půl na půl“. (srov. Kunštát a kol, 2014; CVVM, 2019) Kvantitativní analýza

občanských názorů, či hodnocení výkonu demokratických institucí nám poskytuje informaci o tom, jakých nabývá mezi občany hodnot spokojenost či nespokojenost s výkonem demokracie, kolik lidí demokracii vnímá jako kvalitně fungující, jací lidé to jsou z hlediska jejich sociodemografických charakteristik a tak podobně. Co je však limitou tohoto přístupu je to, že nám přímo neříká, v čem tato nespokojenost spočívá. Co se týče metodologického pohledu na tuto skutečnost, dá se v obecném duchu říct, že výzkum kvalitativní přináší detailnější obrázek o tom, o co v daném problému jde, za cenu jeho problematictější generalizace. Tato práce se pohybuje právě v oblasti zjišťování a mapování esence těchto nespokojeností a může proto sloužit jako podklad pro rozšíření konceptů, které jsou zahrnuty v kvantitativních šetřeních spokojenosti s demokracií. Je logickým výzkumným rozhodnutím, že toto zjišťování probíhá na základě dat poskytnutých od participantů občanské demonstrace, kterou organizuje spolek, který se jmenuje *Milion Chvilek pro demokracii* a zároveň je tento název *Nomen Omen*, neboť jak už jsem zmínil, v prohlášení spolku na vlastním webu se můžeme dočíst, že účelem spolku je péče o demokracii. Pokud tedy chceme zjistit a zmapovat problém a charakterizovat kořeny nespokojenosti, jako respondenty si vybereme ty, kteří tuto nespokojenost cítí. Odtud také výzkumný problém: „Jaké jsou problémy současné demokracie v České republice?“ Abych k tomuto problému mohl přistoupit, zmíním nejprve pár věcí. Za prvé je stanovena výzkumná otázka. Následuje představení spolku *Milion Chvilek pro demokracii* jako takového a zmíním argumentaci, pomocí které se mu podařilo mobilizovat tak hojný počet občanů České republiky. Poté zasadím tuto práci do dosavadního výzkumného snažení. Následně se zaměřím na to, jak při šetření hodnocení kvality demokracie postupuje kvantitativní přístup. V závěrečné části této práci se budu věnovat analýze sesbíraných dat a v diskuzní části porovnáám oba přístupy a závěrem se zamyslím nad přínosem této práce pro sociologický výzkum.

2.1 Výzkumná otázka

Pro řešení výzkumného problému byla zformulována výzkumná otázka:

- 1) „*Jaké jsou podle participantů demonstrací spolku *Milion Chvilek pro demokracii* problémy současné demokracie v České republice?*“

3 Spolek Milion Chvilek pro demokracii

Milion Chvilek je sociální hnutí. Sociální hnutí mají podle J. Habermase (1984) tu vlastnost, že sjednocují jednotlivé nespokojenosti zažívané individuálními občany v jejich každodennosti. Tímto sjednocováním je vtahují do veřejné debaty. Z pohledu teoretického výzkumu sociálních hnutí se tato konvergentní konduktance jednotlivých nespokojeností projevuje formulací témat, která jednotlivá hnutí otvírají, a na která reagují. Pokud si tedy vyjasníme tato témata a těžiště stížností spolku Milion Chvilek, docílíme tím základní představy o tom, jaké stížnosti a nespokojenosti budeme moci u jednotlivých respondentů pozorovat, z hlediska jejich tematiky.

Samotný spolek vzniká v lednu roku 2018. Byl založen v návaznosti na předchozí veřejné aktivity jeho zakladatele, Mikuláše Mináře, když v listopadu roku 2017 vyzval premiéra Andreje Babiše k tomu, aby dodržoval své sliby, které předseda vlády reifikoval prostřednictvím „smlouvy s občany“, a ve které mimo jiné píše: „Budu podporovat a rozvíjet demokracii v České republice a chránit svobodu a důstojnost každého člověka.“ (Babiš: Smlouva s občany) Právě tento bod se stal terčem kritiky Minářem vyvolané výzvy „Chvilka pro Andreje“. (Miková, 2017) Text této výzvy sdělením připomíná úvod petice Několik vět, ve kterém kolektiv autorů vyzývá toho času vedení komunistického režimu v Československu, aby dodržovalo to, „čím se zaklíná – tedy přestavbou a demokracií“. (Havel et al., 1989) Tato výzva se stala jedním z hlavních pilířů protestu, které spolek Milion Chvilek organizuje. V podobě petice, kterou je možno podepsat i on-line a stále se nachází na internetových stránkách spolku, je možné ji podepsat a doposud ji podepsalo okolo 440 000 lidí.

Spolek Milion Chvilek vyzývá k protestu proti aktuálnímu politickému a veřejnému dění, které rámuje špatným stavem demokracie. Výčet toho, co všechno spolek kritizoval na jednotlivých demonstracích je obšírný, nicméně se pokusme stručně představit alespoň ty nejdůležitější kauzy a události v reakci na které vznikaly jednotlivé demonstrace. Za prvé je zde údajný střet zájmů Andreje Babiše. Nejen podle spolku Milion Chvilek je Andrej Babiš ve střetu zájmů. Z pozice předsedy vlády se jedná konkrétně o situaci, kdy má například přímý vliv například na přerozdělování dotací jak z fondů Evropské unie, tak z fondů českých a zároveň má být konečným beneficentem soukromého koncernu Agrofert, který tyto dotace může čerpat. Jako příklad můžeme použít kritizovanou dotaci na inovaci výrobní linky na toustový chléb Penam. Do povědomí kvůli dotacím se však

Andrej Babiš dostal ještě dřív, kvůli jeho kontroverznímu a netransparentnímu postupu při získávání dotace pro malé a střední podniky na stavbu farmy Čapí hnízdo, a kvůli které bylo proti Andreji Babišovi zahájeno trestní stíhání. Za druhé v očích spolku panuje pochybnost o vlivu Andreje Babiše a prezidenta Miloše Zemana na nezávislost justice. Konkrétně se jedná o situaci, kdy toho času ministr spravedlnosti Jan Kněžínek rezignuje a na jeho místo se dostává Marie Benešová. Stalo se tak v době, kdy se Policie ČR rozhodovala, zda obžalovat Andreje Babiše právě v kauze Čapí hnízdo. Opozice a zároveň spolek Milion Chvilek v tom spatřují jakousi pojistku Andreje Babiše na ministerstvu spravedlnosti, která má vytvářet tlak na žalobce. Za třetí je tu samotné trestní stíhání premiéra a jeho minulost, údajně poznamenaná spoluprací s represivní složkou státu, tajnou policií StB.

Spolek Milion Chvilek klade velký důraz na dodržování demokratických principů v jejím liberálním pojetí, a na řádný chod státní správy. Při demonstracích se často zaměřuje na problematiku dělby moci, střetu zájmů premiéra Andreje Babiše, klientelismu ve státní správě, svobody médií a justice, překračování limitů vytyčených Ústavou, a další problémy, které jsou ve společnosti aktuální (například demonstrace „Naděje pro Bečvu a další). Na jedné z demonstrací na Letenské pláni to shrnuje Minář představením 4 červených čar, které dodnes visí na stránkách hnutí: „Pokud se politici pokusí ovládnout justici, například odvoláním nejvyššího státního zástupce, půjdeme do ulic. Pokud se politici pokusí ovládnout veřejnoprávní média, půjdeme do ulic. Pokud by premiérův střet zájmů poškodil Českou republiku, tedy kdybychom přišli o peníze z EU, půjdeme do ulic. Pokud prezident udělí premiérovi milost jen proto, že je to jeho spojenec, půjdeme do ulic.“ Na tomto ultimátu je vidět, jak široce Milion Chvilek rámuje své výhrady vůči současnému vládnímu establishmentu v čele s premiérem a prezidentem republiky.

Z dosud uvedeného vyplývá, že Milion Chvilek pro demokracii nepředkládá demokracii pouze jako férový a svobodný volební systém, ale že jí přisuzuje i další významy a společenské úlohy. Například kontrolu politiků, funkční občanskou společnost ve smyslu otevírání a angažování se na veřejném dialogu, kde jednotlivcům nejsou lhostejny životy dalších jednotlivců, slušnost, postavení Ústavy, lidské svobody a rovnost. Milion Chvilek pro demokracii je tedy spolek (protestní hnutí), který se skrze argument o nedostatečné kvalitě demokracie vymezuje a pořádá protesty proti současnému vládnímu establishmentu. Jeho hlavním bodem stížnosti je současný premiér republiky Andrej Babiš, jeho politické jednání, různé kauzy s trestněprávním podtextem a minulost spojená s

komunistickým režimem. Za svůj cíl si spolek klade kultivaci demokracie v České republice, který nemůže být dosažen, pokud současný premiér buďto neodstoupí z funkce, nebo nevyřeší svůj střet zájmů. Spolek hájí demokracii v širším pojetí, než pouze minimálním – tj. procedurálním – v podobě svobodných a férových voleb a existence lidských práv – žádá také, aby byly naplněny hodnoty transparentnosti, svobod občanů, rovnosti před zákonem, právního státu, právo se vymezovat vůči vládnoucí moci a hodnoty, které garantuje Ústava ČR. Tyto hodnoty ukazují demokracii s jejím liberálním dovětkem, tedy liberální demokracii. Jako nástroj svého protestu hnutí využívá petice, demonstrace a snahu o alternaci veřejného diskurzu, čímž se snaží oslabit legitimitu současného vládního uskupení.

4 Teoretický rámec práce

V této sekci je poskytnut teoretický rámec práce, který nám umožní zorientovat se v problematice občanského hodnocení kvality demokracie v České republice. Nejprve je teoreticky zakotven přístup k výzkumnému problému, poté je popsáno, jakým způsobem se vnímání kvality demokracie měří.

4.1 Teoretické zakotvení výzkumného problému

Kvalitu demokracie je možné zkoumat jak z pohledu výkonnosti demokratických institucí, tak z pohledu zkušeností jednotlivých občanů. Pro první přístup jsou konceptualizovány různé indexy, které hodnotí, jak jsou ve zkoumaných státech zaručeny občanské svobody, nezávislost různých typů moci a jaký je celkový výkon demokratických institucí. V přístupu druhém jsou sledovány názory samotných občanů, jak jsou s demokracií v jejich státě spokojeni. Mým cílem je zhodnotit, jaké problémy demokracie vnímají respondenti výzkumu v rámci této práce. Budou mě právě proto zajímat názory občanů a závěry vyplývající z evaluace demokratických indexů tak nechávám stranou. Není proto nutné se dlouze snažit konceptualizovat pojem demokracie, který sám o sobě trpí značnou nestabilitou. (Kurki, 2010, s. 3) Nicméně je zde stále potřeba výzkumný problém této práce nějakým způsobem zakotvit v teoretické debatě o demokracii. V této debatě historicky vyvstává rozpor mezi elitářským a participativním pojetím demokracie, tímto rozporem se zabývá Miroslav Novák (2003) ve stati Popper versus Schumpeter:

srovnání dvou neklasických teorií demokracie. Na jedné straně – elitářské – stojí argument Josepha Schumpetera, který demokracii pojímá pouze jako proceduru volení vládců. Píše že: „... demokratická metoda je institucionální uspořádání k dosažení politických rozhodnutí, která realizují obecné blaho tak, že lid sám rozhoduje sporné otázky volbou jednotlivců, kteří se mají shromáždit za tím účelem, aby vykonávali jeho vůli.“ (Schumpeter 1962, s. 250). V tomto pojetí je demokracie chápána ve velmi úzkém smyslu, pouze jako procedura, která má vyprodukovat legitimní vládcu. Role občana v tomto pojetí je omezena pouze na volby. Občanský aktivismus v podobě demonstrací, podepisování petic v takto chápaném pojetí demokracie neexistuje. Na tento argument navazuje Verba a Almond, když píše o tom, že občané nemusí vykazovat dostatečnou kompetenci pro politické angažování: „... (voliči) nejsou dobře informováni, nejsou hluboce angažováni, nejsou zvláště aktivní a proces jejich volebního rozhodování nemá mnoho společného s procesem racionální kalkulace“. (Almond, Verba, 1963, s. 474) Menší množství politiků, kteří jsou profesionálové v této oblasti, dokáže vyprodukovat lepší rozhodnutí než masa občanů, jejichž názorová protichůdnost a nekompetence brání demokracii v efektivním fungování. Na druhé straně této pomyslné barikády stojí například Popper nebo Dahl. Oba zastánci participativního modelu demokracie považují za klíčovou roli občanské kontroly politiků i mimo samotný volební akt, v podobě například sepisování petic, demonstrací a dalších občanských projevů. Dahl se vyjadřuje ve smyslu, že obyčejní lidé jsou k vyjadřování se o vlastních životech ti nejkompetentnější. Budeme-li parafrázovat Roberta Dahla, můžeme se proto ptát: „Kdo je kompetentnější k vyjádření nespokojenosti se svým životem než člověk, který tento život sám žije?“ (Dahl, 1955)

Důvod volby kvalitativního přístupu ke zkoumání kvality demokracie je následující: Kvantitativní výzkumy, které se na toto téma provádí, jsou výzkumy standardizované. Tyto standardizované analýzy, které jsou zde dále v práci zmíněny, nám již řadu let přináší stejnou formu výsledků. Vidíme například trend, že podpora demokracie v České republice od poloviny devadesátých let klesala, přičemž nespokojenost s demokracií se nyní pohybuje kolem rozdělení „půl na půl“. (srov. Kunštát a kol., 2014, s. 49 a CVVM, 2019) Známe také některé determinanty toho, kteří lidé jsou se současným demokratickým režimem spokojeni, a kteří nikoliv. Známe i některé vztahy, jako například determinanty podpory sociálně pojaté demokracii na jedné straně a podpory liberální demokracie na straně druhé. (Linek et al., 2017) Tato standardizace, založená na dotazníkových šetřeních tedy nesporně plní svou úlohu, ve smyslu poskytování validních

výsledků v čase. Tvrdím, že se dá říci, že limitou kvantitativních šetření je právě tato konceptuální variabilita. Vysvětlím proč. Zmínil jsem, že demokracie je nestabilní koncept, jejích typů existuje velké množství z různých úhlů pohledu. Existuje demokracie reprezentativní, přímá, parlamentní, prezidentská, liberální, sociální; z hlediska sociologické teorie existuje demokracie procedurální, participativní, elitářská, deliberační a mnohé další. Jinými slovy, přístupy se od sebe navzájem liší jak z hlediska toho, jaké postavení má v demokracii vláda, tak z pohledu toho, jaké postavení má občan. Pokud tedy existuje tolik typů demokracie, bylo by troufalé se domnívat, že na podobě demokracie panuje shoda mezi samotnými respondenty dotazníkových šetření. Z toho vyplývá, že pokud jedna skupina respondentů vnímá demokracii pouze jako proceduru volby vládců a druhá skupina ji vnímá s jejími liberálními konotacemi, tedy v mnohem širším pojetí, je možné, že výsledky takových šetření budou zkresleny, neboť obě skupiny vycházejí z jiného chápání slova demokracie. Proto je výzkumná otázka: „Jaké jsou podle participantů demonstrací spolku Milion Chviliek pro demokracii problémy současné demokracie v České republice?“ formulována co nejvíce otevřeně. Zaměřením se na objevování problémů, které současná tuzemská demokracie podle respondentů má a celkově kvalitativním přístupem, který umožňuje získat významově hluboká data, by měla být otázka konceptuální variability dostatečně vyřešena.

4.2 Hodnocení demokracie v České republice

Nyní rozeberu dva přístupy k měření demokracie, z nichž v rámci prvního odkazují na práci Lukáše Linka, v rámci druhého na metodiku CVVM. Oba přístupy se zaměřují na legitimitu demokracie, spokojenost s jejím fungováním a důvěru v její instituce a vrcholné představitele.

4.2.1 Dimenze hodnocení demokracie

V přístupu, který popisuje Linek (2010) existují 4 dimenze hodnocení demokracie. 1) První z nich jako jediná hovoří o systému demokratického vládnutí jako takovém, je dimenze legitimacy, tedy toho, zda je demokratický vládní systém podle občana ospravedlnitelný. Tato dimenze je důležitá z toho pohledu, že ukazuje, jakou podporu občané celkově demokratickému systému vyjadřují. V rámci této dimenze je sledováno, zda je demokracie nejlepší systém vládnutí, nebo zda je podle občanů lepší nějaká

nedemokratická alternativa. Tato dimenze splývá s normativním přístupem k hodnocení demokracie. Důraz je zde kladen především na to, aby mohlo být změřeno, jaké postavení zaujímá mezi občany samotná idea demokracie jako taková, „očistěná“ od její výkonnosti v žité praxi. Problematika tohoto přístupu spočívá v tom, že může u respondentů docházet ke smíchávání měření této ideje demokracie s jejím reálným fungováním. Pokud je tedy respondent pozitivně naladěný k myšlence demokracie, ale zároveň je hrubě nespokojen s jejím fungováním, může se například přiklonit k názoru, že za určitých okolností je lepší autokratický režim, což se ve výsledcích měření poté projevuje slabším postavením občany proklamované legitimacy demokracie. Další tři dimenze se zabírají evaluací výstupů, tedy hodnocení občanů konkrétního výkonu demokratických institucí. Tyto tři dimenze spadají pod pojem instrumentální hodnocení demokracie a do výzkumu vnáší měření toho, nakolik je občan spokojen s výsledky konkrétního demokratického systému a nakolik se cítí být jeho součástí. Spadá sem dimenze 2) institucionálního odcizení – kdy jsou občané dotazováni, na kolik mají pocit, že politické instituce reagují na jejich požadavky, 3) individuálního odcizení, kde je sledováno, na kolik se politika obecně občana dle jeho mínění týká. Odcizení, sledováno v rámci dimenzí 2) a 3) se tedy „liší v tom, jakých objektů se týkají.“ (Linek, 2010, s. 55) Zatímco v případě institucionálního odcizení lidé vyslovují své hodnocení toho, jakým způsobem dokáží instituce reagovat na jejich požadavky nebo že pracují s ohledem na občany, a že je do svých úvah tyto instituce zařazují, dimenze individuálního odcizení je orientována na pocit samotného člověka, že jeho samotného se politika netýká, čímž dochází k vyjadřování pocitu vlastní občanské nekompetence. Při měření dimenze 2) jsou tak sledovány proměnné, ve kterých je sledována důvěra v tyto instituce, jako například: „Politici se zajímají pouze o hlasy občanů, nikoliv o jejich názory.“, v případě dimenze 3) to zpravidla jsou proměnné týkající se vlastního zájmu o politiku a pocitu vlastní občanské kompetence: „Považuji se za dostatečně kvalifikovaného/ou k účasti na politice.“ 4) poslední dimenze je dimenze politické nespokojenosti, která sleduje občanovu proklamovanou nedůvěru v politické instituce a nespokojenost s efektivitou politické třídy, státu a jeho institucemi. Zde jsou měřeny proměnné spokojenosti a důvěry ve vybrané politické instituce. (Linek 2010)

4.2.2 Determinanty hodnocení demokracie

Linek a další (2017) ve své knize popisuje pět sociálních charakteristik, které plynou z jeho analýz na základě dostupných dat ISSP, CVVM a dalších zdrojů, a

naznačuje vztahy, které tyto determinanty s hodnocením demokracie mají. První z determinant je politická socializace a jedná se tak o generační rozdělení. Primární politická socializace je období, ve kterém se člověk začíná zajímat o politiku, a ve kterém ji začne sledovat, kognitivně vnímat a posuzovat. Jinými slovy se jedná o proces, ve kterém se jedinec začleňuje do politické kultury. Linek ukazuje generačně podmíněnou korelaci, když píše, že lidé narození po roce 1974 byli politicky nejvíce socializováni v průběhu, a nebo po Sametové revoluci, tedy již v rámci demokratického režimu. Naopak lidé, kteří se narodili v roce 1955 a před ním, prošli svou primární socializací v období normalizace, a tak i v rámci sociologických šetření jsou více nakloněni levé části politického spektra a častěji odpovídají, že za minulého režimu „bylo lépe“ než generace mladší. Je možné se domnívat, že období normalizace, ve kterém byl režim na území České republiky tužší než v období předcházejícím, v období tzv. Pražského jara, nicméně s touto hypotézou na celospolečenské úrovni polemizují Kunštát a kolektiv, když problematizují historii a její sociálně konstruktivistickou a selektivní povahu. Podle autorů se nedá obecně říci, „jak se žilo za komunismu“, že ačkoliv je „oficiálním“ obrazem komunismu jeho utlačovatelská podstata a omezování osobních práv a svobod, mnoha lidí se tato skutečnost nemusela vůbec dotknout, a naopak minulý režim nahlíží optikou jisté nostalgie a „pohodlně strávených let s rodinou a přáteli“. (Kunštát a kol., 2014) Druhou determinantou je dle Linka vzdělanost. O korelaci se dá říci to, že s rostoucím vzděláním roste i podpora demokracie. Tento závěr jednak potvrzují data, která Linek, i Kunštát a kol. analyzují ve svých pracích, navíc je i vcelku logické, že s rostoucí vzdělaností rostou možnosti jednotlivců uplatnit se v lepších pozicích na trhu práce. Proto těmto jedincům nastavený systém, který jim umožňuje kapitalizovat své vzdělání vyhovuje. Jedná se v podstatě o stejný princip, kdy člověk nemá racionální potřebu měnit nastavený systém, pokud v něm dosahuje vyššího sociálního statusu. Čtvrtou determinantou je samotný výkon politických institucí. Pokud je člověk spokojen s fungováním demokracie a dle jeho názoru přináší uspokojivé výsledky, opět zde neexistuje důvod pro změnu tohoto stavu. Jako poslední, pátý bod prezentuje Linek analýzu rozdílnosti hodnot. Tato determinanta se zaměřuje na to, zda daný člověk souhlasí s hodnotami, které vládnoucí garnitura zastává. V tomto případě je logickým tvrzením, že člověk obecně podporující demokratický režim, nebude chtít tento režim měnit.

4.2.3 Měření důvěry v politické instituce

Centrum pro Výzkum Veřejného mínění, které je výzkumným oddělením Sociologického ústavu Akademie Věd České republiky, provádí každoročně šetření v rámci výzkumného projektu Naše společnost. Tento projekt se zaměřuje na průzkum veřejného mínění a zohledňuje široké spektrum společenských témat, mimo jiné i téma politické v jehož rámci nějž se zabývá i demokracií a občanskou společností a mírou důvěry v politické instituce. (CVVM: Kdo jsme) Charles Tilly vysvětluje, proč je důvěra pro demokracii důležitým konceptem. Podle Tillyho je důležité, aby důvěra, která normálně vzniká mezi občany nebyla odloučená od veřejných institucí. Pakliže tomu tak je, „... občané se brání politickým intervencím, což činí efektivní převádění kolektivní vůle do jednání státu téměř nemožné.“ (Tilly, 2007, s. 88-89) CVVM dlouhodobě mapuje právě míru důvěry v politické instituce. Teoreticky je tento koncept uchopen tak, že důvěra je nahlížena jako „trojčlenný vztah, kdy A věří, že B udělá X“. (Kunštát a kol. 2014, s. 141) Existuje zde tedy významná role očekávání jednotlivců, které směrem k politickým institucím mají. Tato očekávání spočívají v předvídatelnosti. Předvídatelnost samotná pak obecně plyne z předpokladu, že události se nedějí nahodile, ale řídí se určitými pravidly, v rámci nějakého systému. Část vztahu „B udělá X“, je tedy podmíněna, a to právě platnými pravidly, která v rámci demokratického režimu existují. Pokud tedy kvantitativní šetření vykazují nízkou míru důvěry v politické instituce, znamená to, že respondenti takových šetření nevěří politickým aktérům, že se těmito pravidly řídí. Zde je opět na místě poznamenat, že kvantitativní šetření ukazují pouze míru všeobecné nedůvěry ve vybrané instituce, či stranické představitele. Pro specifikaci této obecné nedůvěry je však vhodné blíže specifikovat, co tuto nedůvěru zapříčiňuje.

5 Metodologie

V této části je nejprve představena metodologie, jakožto soubor předpokladů o realitě a způsoby, kterými se člověk setkává se světem. (Atkinson, 2017) Následuje představení výzkumných otázek a samotných metod, co by konkrétních přístupů k řešení výzkumného problému. Poté je zařazena sekce o vzorku a jeho reprezentativitě. Nakonec představím data a provedu jejich analýzu. Mým cílem je poskytnout obraz toho, v čem spočívá nespokojenost participantů demonstrací spolku Milion Chvílek se současným stavem demokracie. Takto pojatý výzkum demokracie je zaměřen na objevování

souvislostí a konstrukcí pojmu demokracie ze strany občanů, tudíž výzkum postupuje induktivní logikou^[MT6], tedy vyvozuje závěry z dílčích poznatků. Předpokladem samotného výzkumu je to, že realita je respondenty sociálně konstruovaná a tak každý z nich do výzkumu vstupuje s různým nastavením hodnot, různými názory a chápáním pojmu demokracie.

5.1 Metoda vytváření dat

Jako výzkumný nástroj pro sběr dat jsem zvolil metodu polostrukturovaného rozhovoru. Ten umožňuje jednak získání dat, která jsou významově bohatá, jednak samotný rozhovor není příliš svázán pevnou strukturou, a tím pádem v kontextu kvalitativního výzkumu „omezen“ rigidní strukturou otázek. Kvalitativní výzkum tedy umožňuje kumulaci informací hloubkového charakteru, a tudíž poskytnout hluboký vhled do zkoumané problematiky. (Corbin, Strauss, 2014) Celkově dotazník sestává ze čtyř otázek, které sloužily spíše jako uvedení do tématu, na základě kterého pak byli respondenti doptáváni za účelem získání co největšího počtu relevantních informací. Tyto čtyři otázky byly:

1) *Zúčastnil(a) jste se demonstrace spolku Milion Chviliek pro demokracii. Jste nespokojen(a) se současným stavem demokracie v České republice?*

2) *Co jsou podle Vás ty největší problémy české demokracie?*

3) *Jak by podle Vás měla demokracie vypadat? Jaké společenské, či politické prostředí je potřeba k tomu, abyste byl(a) spokojen(a) s demokracií?*

4) *Co je podle Vás potřeba udělat k vyřešení tohoto problému? Jak byste Vy přemostil(a) tento rozdíl mezi demokracií, kterou zažíváte, a tou, kterou chcete zažívat?*

Následné dotazování nebylo u všech participantů totožné, ale sledovalo různé linky, které z dosavadních respondentových odpovědí vyplynuly. Tento očekávaný fenomén je i důvod pro volbu této metody sběru dat. Polostrukturovaný rozhovor je flexibilní výzkumný nástroj a při zkoumání vytyčeného výzkumného problému by bylo použití kvantitativních nástrojů méně efektivní.

Nyní doplním otázky o vysvětlující komentáře a o logiku, která se za nimi skrývá.

1) první otázka sloužila především jako úvod do celého rozhovoru. Věta o respondentově účasti sloužila k tomu účelu, aby si respondent jednak potvrdil, že rozhovor bude o předem smluveném tématu, jednak připomenutím účasti na demonstraci téma demokracie více specifikujeme a dávám ho do kontextu s jeho účastí na dané demonstraci, popřípadě

demonstracích. Samotná otázka má pak zjišťovací charakter. Otázka 2) přímo kopíruje výzkumnou otázku. Byla zařazena na 2. místo, aby nepřicházela v rozhovoru příliš pozdě a respondent nebyl na její odpovídání příliš unaven, či nesoustředěn. Otázka 3) nastoluje téma ideálního typu demokracie. Její podstata je v upřesnění respondentových odpovědí v rámci otázky č.2. Poslední otázka 4) byla do šetření zařazena jako doplněk, který měl rozvinout diskuzi o možných přístupech k řešení tohoto stavu.

Tyto rozhovory jsou následně analyzovány pomocí otevřeného kódování, ve kterém se jednotlivým úsekům dat přiřazují kódy, které mají úseky dat významově vystihují, a které umožňují jejich kategorizaci.

5.2 Výběr vzorku

Vzhledem k masovosti demonstrací nebyl s konstrukcí výzkumného vzorku větší problém. I přesto jsem se rozhodl pro metodu sněhové koule, tzv. nabalování. To proto, aby mezi respondenty nebyli zahrnuti pouze mí známí a snížil se tak vliv kontextu jedné sociální skupiny, ve které může docházet ke zkreslení dat v podobě většího konsenzu mezi jejími členy. Jako odrazovým můstkem pro můj výzkum se nicméně stal jeden člověk z mého okolí, který mi předal kontakt na dalšího respondenta. Tento postup jsem s každým respondentem opakoval, až jsem nasbíral dostatečný počet respondentů, kdy se výpovědi ve větší míře opakovaly a nebylo tak nutné ve sběru dat dále pokračovat. Ve vzorku jsou zastoupeny 2 ženy ve věku přes padesát let, jedna žena ve věku 23 let, a šest mužů ve věkovém rozpětí od 20 do 60 let. Škála povolání, která je ve výzkumu zahrnuta je pestrá a obsahuje studenty, zaměstnance obecní správy, právníka, bezpečnostního specialistu v oboru IT pracujícího jako OSVČ, odborníka na marketing, zaměstnance v bankovním sektoru, terapeuta pracujícího jako OSVČ a zaměstnance státní správy.

5.3 Popis rozhovorů

Rozhovorů s participanty demonstrací proběhlo celkem 9, v délce s rozmezím od 25 do 60 minut, kde se průměr délky těchto rozhovorů pohybuje okolo 40 minut. Při analýze jsou tito respondenti označováni začínajícím písmenem jejich jména, potažmo i příjmení, aby byla zachována anonymita, která jim byla přislíbena při informovaném souhlasu s poskytováním dat. Všechny respondenty jsem oslovil formou elektronické komunikace, v kterémžto duchu se poté nesl i samotný rozhovor. Tento způsob komunikace skýtal

občasné technické potíže, o kterých se však nedá říci, že by zásadním způsobem narušovaly průběh rozhovorů. Vzhledem ke zvolenému distančnímu kanálu komunikace nebylo třeba se respondentům přizpůsobovat ve výběru místa provádění rozhovorů. Všechny rozhovory byly nahrány a později přepsány do textové podoby, aby mohla být provedena samotná analýza dat.

5.4 Postup analýzy dat

V rámci analýzy jsem postupoval metodou otevřeného kódování, při kterém jsem přiřazoval jednotlivým úsekům textu příslušný kód. Tyto kódy byly později restrukturovány, přejmenovávány a slučovány podle toho, jak spolu navzájem souvisely. Výsledkem má být systematizace výpovědí respondentů, která má sloužit jako základ pro sociologické poznání.

6 Analýza dat

V této sekci je popsána analýza dat. Analýza probíhala na třech úrovních. Tyto úrovně byly zkonstruovány na základě slučování kódů a představují objekt, kterého se respondentova výpověď týká. V datech jsem identifikoval tři úrovně: politickou, občanskou a systémovou. Na politické a občanské úrovni respondenti vyjadřují svůj nesouhlas s konkrétními politickými aktéry, respektive se svými spoluobčany. Úroveň systémová pak zahrnuje pojmy týkající se prvků demokratického systému jako například právní stát, soudnictví, státní správa, volby a podobně.

6.1 Politická úroveň

Na této úrovni jsou analyzovány výpovědi jednotlivých respondentů ohledně chování a jednání politiků, kteří jim vládou. Z celkového počtu 60 stran dat se kód občanské úrovně objevuje celkem 59x a je tudíž nejpočetnější.

6.1.1 Morální hledisko

Na této úrovni se respondenti nejčastěji vyslovují o morálních nedostatcích politické, vládnoucí třídy. „Nedodržování nějakých základních etických pravidel, který já mám nastavený, že by měla politika mít.“ [MT12] (Š) Tento respondent rozvíjí svou myšlenku

poukázáním na lži a přetvářku, kterou ze strany politiků vnímá: „Ta lež a ta přetvářka ... to přece musí každému bejt jasný z toho jak mluvěj, jak gestikulujou, co mají za sebou.“ Přičemž jako hlavní důvod tohoto stavu vnímá Š „neexistenci žádného stop stavu, který by jim řekl, že tohle už je moc, to už je za čarou a do tohohle už nechod’.“ S obsahem tohoto výroku se ztotožňují další respondenti, například (V): „Vadí mi, že se necítí zaběhlý pravidla, necítí se zákony, necítí se slušnost, necítí se nic. V jejich chování je přezíravost a arogance.“ Nebo (D): „... jo, když si vezmu toho idiota Volnýho, jaký ten tam předvádí šaškárny, nehorázně trapný, jak se snaží vydupat si úplně všechno bez ohledu na ostatní lidi, to není chování politika, to je prostě trapárna.“ respondenti se ve větší míře shodují na tom, jak toto chování, které neodpovídá jejich morálním hodnotám změnit, či korigovat. Tento fenomén úzce souvisí s názorem, že politici v reakci na demonstrace Milionu Chvílek necítili potřebu podnikat jakékoliv kroky, aby výzvy demonstrantů vyslyšeli: „... protože jsme jim nenahnali strach. Když Babiš říkal, že je to koncert, tak měl vlastně pravdu. Protože co se tam stalo? Tam byla spousta lidí, který přišli vyjádřit svůj názor. To je sice hezký a demokratický, ale pro tu Vládu se fakticky nemění vůbec nic.“ (S) Další respondent to formuluje takto: „Dám příklad: na tý Letný se něco seběhlo, a ty jako politik na to máš nějak reagovat, to asi jako jo. Ale nikde není napsaný jak. A to je ono, ta absence jakýkoliv páky, ať už je to nějaká ústavní zvyklost nebo tak. Od toho je to zvyklost. Není to závazný, a proto tam není ani potřeba se tím nějak zabývat, pro ty politiky.“ (A) „No, na mě to působí tak, že dostaneš ten politik dostane mandát a vlastně si může 4 roky dělat úplně co chce.“ (D) Redukci tohoto pocitu „neomezené moci“, či nadřazenosti má podle respondentů pomoci kontrola politiků. Mechanismy, které navrhují se svou formou liší (hlavně co se radikálnosti týče), avšak ve své podstatě jsou mezi sebou stejné: alternace politické imunity ve smyslu možnosti omezit, pozastavit, či úplně odebrat poslanci mandát. „... za takovýhle chování by měl prostě přijít life time ban. Prostě tomu člověku vzít pasivní volební právo.“ (D) „Když ten politik udělá prostě nějaký takovejhle průser, tak by měla bejt nějaká instituce, která ho prostě jako natvrdo sundá.“ (Š) Mírněji se vyjadřuje student právnické fakulty (PP): „Já mandát poslance nevidím jako práci, já to spíš vidím jako právo. Nicméně pokud se někdo rozhodne nevykonávat to svoje právo, tím, že nebude chodit do té sněmovny, tak by zas neměl dál čerpat ty výhody, který z toho jeho práva plynou.“ Tento přístup ke kontrole politiků je založen na principu různých institucionálně předepsaných sankcí, které mají vyvolat v politicích potřebu se jim vyhnout, aby mohli dále zastávat svůj mandát. Jiní respondenti v rámci rozhovoru uváděli, že s konceptem

kontroly politiků souhlasí, nicméně mění se zdroj těchto obav ze sankce. Pro jiné respondenty se tímto zdrojem stávají samotní občané. „... vím, že to, jakým způsobem docílit toho, aby Babiš a Zeman šli pryč, je skrze tu masu lidí, která jim nažene strach.“ (S) „Ty politici by měli mít větší strach z lidí, který je volili, dřív se vyhazovalo z oken, dneska by stačilo je vyhodit z práce.“ (D)

6.1.2 Sebereflexe politiků

S morálními principy, které se respondenti neúspěšně snaží identifikovat u volených zástupců lidu se pojí i koncept sebereflexe samotných politiků, který se v jejich výpovědích manifestuje jako koncept politické odpovědnosti. „... každé by měl převzít odpovědnost za to, když něco udělá blbě, a měl by prostě sám odejít. Že prostě Babiš přijde a řekne ‚nikdy neodstoupím‘, no prostě úplnej psychopat.“ (Š) Co se týče samotného premiéra, v datech je reflektován i mocenská rošáda Babiš – Zeman: „Jo, tam on (Andrej Babiš) dokud bude mít v zádech toho Zemana, tak prostě neodstoupí. Koneckonců, sám to řekl, ‚nikdy neodstoupím‘ a já nemám moc důvod mu to nevěřit, protože představa, že tenhle člověk by nějak uvažoval o svých vlastních činech, když si vezmu, co všechno má za sebou, je prostě směšná.“ (PL) Respondenti tedy vnímají velké nedostatky, co se týče nepsaných zvyklostí a konceptu etických, potažmo morálních zásad, které by měli plnit funkci kontroly politiků a navrhuji tak institucionální řešení v podobě nějakých mechanismů, které by politikům za určitých okolností mohli odejmout, či pozastavit mandát.

6.1.3 Eroze politických norem

S tím souvisí i naznačená dynamika eroze politických norem, která ve výpovědích samotných respondentů vykazuje negativní tendenci. Politické normy jsou zde chápány jako soubor pravidel, dle kterých se má řídit jednání politických činitelů. „Když se na to podívám, před patnácti lety jsme byli vlastně kabrňáci, protože jsme dokázali položit vládu skrz nějaký to veřejný mínění jo, když Standa Gross nedokázal vysvětlit původ nějakých – a teď pozor – jenom čtyř milionů korun na nějaký byt, kterej si koupil se svojí manželkou Šárkou, jo. Dneska tady máme premiéra, kterej zcela evidentně podvádí na dotacích, korunových dluhopisech, a nikoho to nezajímá. A to je kapka v moři, to jsou další dotace, státní zakázky, to jsou stovky milionů a nikomu to prostě nevádí.“ (T) Právě příklad se Stanislavem Grossem a křišťálově nejčistějším původem 4 milionů je v tomto případě

hodně vzpomínaný: „... příklad, rok 2000 tuším 4, Stanislav Gross, nejmladší premiér v historii, má problém prostě. Někde vzal 4 miliony a nikdo nevěděl kde. No, média do toho rejou, opozice do toho reje, borec to nezvládá, hroučí se a pokládá mandát. Situace o 15 let později, Babiš, Čapí hnízdo, ten si s tím hlavu neláme, řekne ‚médiá jsou zkorumpovaná‘ a ‚nikdy neodstoupím‘, ‚za všechno může Kalousek‘ ... vnímám tady ten posun nějaké politické kultury směrem, kam by se prostě neměla posouvat.“ (PP) Respondent (O) dokonce tento příklad vztahuje i na mezinárodní politiku: „dřív, když byla nějaká, dneska už řeknu menší kauza, třeba ta Grossova, tak se prostě sbalil a šel ... a dneska prostě Lukašenko regulérně unese 200 cestujících v letadle, a nikomu to nevádí. Putin si zabere poloostrov, a reakce? Nikdo mu v tom nezabrání. To, co dřív těm lidem prostě neprocházelo se dneska stává standardem.“

6.1.4 Shrnutí politické úrovně

Shrneme-li poznatky, které byly objeveny na úrovni politické, respondenti jsou u politické třídy nespokojeni s tím, že lžou, že se přetvařují a nejednají ve prospěch občanů, ale nadřazují svoje vlastní zájmy. Respondenti projevují pochyby o morálních hodnotách, mezích a sebereflexi politiků, které by měly plnit funkci politické kontroly, a tak navrhuji řešení na úrovni institucí, které by měli mít možnost odebrat, či pozastavit poslancům mandát. Shodují se i v tom, že politická kultura v čase upadá a jako nejživější příklad tohoto trendu užívají nejčastěji kauzu Stanislava Grosse z roku 2004.

6.2 Občanská úroveň

Úroveň s druhým největším počtem charakterizujících kódů je úroveň občanská. Na rozdíl od úrovně politické tedy sleduje ty výpovědi, které se týkají spoluobčanů respondentů a jejich názorů na ně.

6.2.1 Sledování vlastního zájmu

Respondenti v rámci této úrovně nejčastěji projevují myšlenku, že občané České republiky, podobně jako politická třída, neprojevují velký zájem na veřejném blahu, ale v každém okamžiku nadřazují svůj vlastní zájem nad zájem veřejný. „Spousta lidí spíš, než o blaho té společnosti usiluje výhradně o svůj vlastní prospěch a na tom, aby třeba respektovali ty druhý, nemaj absolutně zájem.“ (S) Respondenti často používali k

vyjádření svých odpovědí anekdoty. (celkový počet anekdot = 11) I v nich jsou zmiňovány tyto tendence ostatních občanů upřednostňovat vlastní prospěch bez ohledu na to, co respondenti nazývají morálkou, nebo vyššími principy: „„Já jsem předseda v jednom esvéjčku. Tam všichni spoluvlastníci hlasují o tom, co jako bude dál. Každý tam vyjadřuje svojí vůli, každý tam vyjadřuje svůj názor. A debatuje se tam vlastně o tom, jestli se má platit ze společného, i když se to týká jen některých spoluvlastníků. Samozřejmě, řada spoluvlastníků, kterých se to týkalo říkalo: ‚ano, budeme to platit ze společného‘, ty, kterých se to netýkalo říkali: ‚nebudeme to platit ze společného.‘ Ta myšlenka, podle mě správná je ta, že pokud je to věc, která se nemá platit ze společného, tak i ten, kterýho se to týkalo a měl by to zaplatit sám za sebe, tak by měl hlasovat tak, že se to nebude platit ze společného. Prostě jako povýšit nějaký ten předpis, nějaký to pravidlo, tu morálku nad vlastní zájmy, ale myslím si, že tohle je schopno strašně málo lidí, protože proč by to měli dělat, proč by měli něco takového prosazovat, protože je k tomu málokdo vedenej.“ (V) Tato myšlenka se objevila v kontextu s vysvětlováním politické moci Andreje Babiše: „Proto je ten Babiš takhle mocnej, protože on prostě někam přijede, dá lidem do ruky něco, co vygenerují ty jeho podniky, zadarmo, samozřejmě, a oni jsou schopný mu za to upsat duši prostě. Ta prodejnost těch lidí, to je neskutečný, staraj se jenom o to, co z toho mají a to ostatní je jim úplně šumák. Já měla známou, provozovala soukromej domov důchodců, ..., a ta mi říkala, že v každým pokoji jsou fotky jejich vnuků a Andreje Babiše.“ (Š)

6.2.2 Imitace politiků

Dalším problémem, který respondenti zmiňují je přebírání chování politiků na základě racionálního kalkulu: „Řada lidí jsou rezignovaný, líný, nemají nějaký valný myšlení o morálce a staraj se jenom o vlastní prospěch, tak, jako to viděj, že to dělaj ty nahoře. Jo, protože když to člověk vidí, jak se chovaj ty mocný lidi, tak se snaží to napodobit, protože to podle nich vede k nějakýmu úspěchu.“ (V) „Dneska je převrácená morálka těch obyčejných lidí, protože je převrácená morálka těch politiků, který nás vedou.“ (T) Objevuje se i řečnická otázka, která má tento vnímaný fakt vysvětlit: „Proč já bych měl dodržovat nějaký pravidla, když se našich mocnářů netýkaj? Proč bych měl třeba platit daně, když si Babiš udělá korunový dluhopisy a je v pohodě, že jo.“ (D) „jo, a pak ty lidi, který se chovali do té doby jakž takž v pohodě se začnou taky chovat jako hajzlové, protože viděj, že za to není žádný postih, a ještě z toho můžeš vytrískat nějaký profit.“ (O)

Toto hnutí upřednostňování vlastního zájmu nad zájem veřejný je ve výpovědích respondentů dáváno do souvislosti s minulým režimem. „... Já bych ten počátek tohohle viděla v těch komunistech. Toho morálního úpadku, kdy každý hrabe jenom sám na sebe. Vždyť základní heslo komunistů bylo: ‚kdo nekrade, okrádá rodinu.‘ dělala se z toho sranda, ale fakt to tak jako bylo. (Š) „ty komunisti to tady asi nějakým způsobem vybrakovali, morálně, protože nebylo moc možný si přilepšit nad rámec těch jejich tabulek jinak, že člověk prostě udělal něco, co nebylo úplně košer.“ (T)

6.2.3 Občanská nekompetence

Tento koncept byl zkonstruován sloučením kódů týkající se nevzdělanosti a nezodpovědnosti. „Ty lidi musej bejt prostě vzdělaný, jestli tady chceme mít nějakou fungující demokracii.“ (S) tato vzdělanost se netýká pouze faktických znalostí, ale i nějaké osvěty týkající se právě morálních zásad a vůbec fungování v demokratickém režimu vládnutí: „... musí se zlepšit vzdělanost lidí, protože teď ty lidi ani třeba prostě nevědí, jak s tou demokracií vlastně naložit. K tomu musej bejt od malička vedený, si myslím, že si každý může obhajovat svůj názor, a že jenom proto, že něco říká nějaký Franta z dolní Lomný z pozice poslance, to ještě nemusí bejt pravda.“ (V) Vzdělanost vede ke zvyšování schopnosti uvažovat kriticky, a lépe a svobodněji se rozhodnout na základě argumentů a nejen na základě politické reklamy, která je podle respondentů místy manipulativní: „... já bych zakázal politickou reklamu prostě, protože tam ty politici říkaj neuvěřitelný lži, a tím pádem pak manipulujou s těma lidma, který prostě nemaj to kritický myšlení, a pak se rozhodnou na základě nějakýho strachu, viz ‚tady je migrant a Piráti vám ho nastěhujou do baráku‘, to je prostě strašný.“ (O) „Největší hrozbou pro demokracii je podle mě nevzdělanost. Protože nevzdělaný lidi budou prostě naskakovat na ten populismus, kterým ty politici v poslední době oplývají prostě.“ (A)

Stejně jako na úrovni politické se zde objevují mechanismy kontroly občanské kompetence v různých formách, které však míří na to, aby byla nějakým způsobem ověřena například před aktem voleb. „Úplně nechci, aby to znělo, že někomu chci odebrat volební právo ... ale myslím, že by měl existovat nějaký systém, kterej by odfiltroval tyhle zmanipulovaný lidi. Že prostě před tím, než budou moct k volbám, by udělali nějaký test prostě, kterej by zamezil tomu, aby k volbám chodili i lidi, který se rozhodnou na základě vyloženě nepravdivých informací.“ (O) „... tak mi z toho vyplývá, že když dáš lidem do ruky nějakou moc, třeba kdybysme nedej Bože vystupovali z EU, tak by tomu měl

předcházet nějaké dotazník, který by prostě ukázal, jestli si ty lidi třeba uvědomují alespoň to, že tady to dětské hřiště před jejich barákem bylo postavený za peníze EU, že ty dálnice, po kterých tady voláme už 20 let se stavěj z fondů Evropský unie.“ (D)

6.2.4 Role národa

Poslední koncept, který se v datech na občanské úrovni opakuje se týká role národa. Podle respondentů je v České republice nedostatečná míra národního sebevědomí: „Tam je primárně ta chyba, že na základě našeho, pozor, národního nesebevědomí, se ten člověk (Andrej Babiš) do té pozice vůbec dostal, protože třeba na Slovensku by se nikdy nestalo, aby premiérem byl Čech. Přece tomu člověku, který nás zastupuje musí ten národ a jeho blaho nějak ležet na srdci, a v tom si myslím, že hraje roli právě ten národ. Že si zvolí někoho, s kým tu národnost sdílí prostě.“ (Š) a národní hrdosti: „Přece nám má jít o to, abysme na ty svoje politiky byli pyšní, abysme za ně byli rádi, a ne se stydět za to, že jsme Češi, co zase kde ten Babiš, nebo Zeman provede, nebo plácne za nesmysl prostě.“ (V) „No, my jako národ si necháme strašně moc věcí líbit, my jsme naposledy přece jenom bojovali někde na bílý hoře, to je tak dávno, že to snad bylo ještě před Kristem. A to je ta chyba. Že si tady necháme kálet na hlavu a je nám úplně jedno, že nám tyhle lidi (politici) dělají ostudu.“ (T) „... tam chybí to vlastenectví, ono se to slovo trochu zkazilo, kvůli tomu populismu a tak, a to je škoda, protože vlastenec není ten, kdo začne hajlovat, ale spíš ten, komu záleží na tom, jak je jeho národ vedenej a jak je reprezentovanej.“ (O)

6.2.5 Shrnutí občanské úrovně

Respondenti formulují pocit, že jejich spoluobčané příliš nadřazují své vlastní zájmy nad zájmy veřejné. Tento fenomén je některými respondenty spojován s minulým režimem, který v občanech České republiky zanechal odkaz hesla: „kdo nekrade, okrádá rodinu“ a u starší generace utvořil široce přijímanou představu o tom, že autority mají pravdu. Podle nich občané přebírají chování politiků, když vidí, že to vede k lepšímu sociálně-ekonomickému postavení, s nízkým rizikem sankce. Jako největší problém demokracie vidí nedostatečnou vzdělanost populace a nezodpovědné volební chování. Role národa se na demokracii projevuje tím, že sebevědomému a hrdému národu více záleží na tom, kdo ho bude vést a reprezentovat v zahraničí.

6.3 Systémová úroveň

Tato úroveň se týká jednotlivých prvků demokratického systému a jejich současného nastavení. Sem spadají takové problémy jako je například dělba moci a vymahatelnost práva, právní stát obecně a například i role státu v občanově životě. Z analýzy na této úrovni vyplynulo, že nikdo z respondentů si neumí představit lepší systém vládnutí než demokracii.

6.3.1 Právní stát

Nejsilněji je na této úrovni probírán právě právní stát, jeho úloha a funkčnost. Stav právního státu je respondenty vnímán negativně. První kategorií stížností ohledně právního státu je jejich kvantita a nepřehlednost: „Myslím si, že ten systém není špatný, ale těch zákonů je strašně moc. Jsou nepřehledný, je tady snaha, aby na všechno byl nějaký zákon, takže to vůbec neumožňuje nějaký rozumnej, zdravěj výklad těch zákonů. No, a to dává prostor pro jejich zneužívání. Řekla bych, že to v praxi funguje spíš trochu jako byrokratická zátěž než nějaká funkční koncepce práva.“ (V) „Dneska je tolik zákonů, a ty zákony si protirečej, že v důsledku může soudce rozhodnout jak ve prospěch jedny strany, tak ve prospěch té druhé a stejně rozhodne správně, v souladu se zákonem.“ (T) Druhou kategorií stížností ohledně právního státu jsou stížnosti na vymahatelnost práva politiků. „... tam je ten problém, že vlastně, ty politici, to na mě působí tak, že si skoro můžou vybrat, jestli se teda budou držet nějakýho výroku soudu, nebo se ho držet nebudou.“ (PP) „Ono to celkově moc nepřidává na té důvěře, když pak člověk vidí, že je na nějakýho politika podezření, tak že to prostě tak strašně dlouho trvá, než se něco vůbec stane. Jak je možný, že když někdo ukradne dva rohlíky a lahev tuzemáku, tak si jde v nouzovym stavu hned na dva roky sednout a nějakýho politik, na kterýho je to podezření, se může celý svý funkční období hádat a ustát to.“ (D) „... jo, a když pak politik udělá přešlap, tak to právo najednou nefunguje.“ (T) Respondenti se shodují na tom, že institucionální řešení zde nemůže existovat, protože: „... no ty kontrolní mechanismy by musela nastavit ta sněmovna sama. Takže je to vlastně takovej pes, kterej se honí za svým vlastním ocasem.“ (PP) „Kontrolu politiků můžou dělat právě politici. A to je ten problém. Oni si neseberou tu moc, neodejmou si tu imunitu.“ (D) „Jako ve chvíli, kdy jedinej, kdo může nastavit nějakou brzdu jsou sami ti politici, tak to prostě ... neštимуje, to oni neudělal, že by si na sebe upletli nějaký bič.“ (T)

6.3.2 Chybovost demokracie

Dalším tématem, které na systémové úrovni vyvstává je téma chybovosti demokracie. „... mě přijde, že ta demokracie je chybová, protože umožňuje, aby tu stranu vedl například jeden člověk, kterej rozhoduje o tom, kdo v rámci tý strany bude jak hlasovat, anebo ten člověk letí, kterej by hlasoval jinak.“ (PP) další respondent uvádí: „Ta první fáze voleb je 100% demokratická, spočítaj se hlasy. Ale pak přijde to ‚porcování medvěda‘ po volbách, kde se ty strany mezi sebou domluvěj, jenom aby byly u tý moci. A to pak ten výsledek demokratickej zkreslí.“ (T) „Já třeba absolutně nechápu, že není nějak ověřovaný, zda ten člověk opravdu dodržuje, co slíbil v programu. Jo, to je prostě ... ty lidi toho naslibujou, pak jsou zvolení a můžou si vlastně dělat co chtěj.“ (O)

6.3.3. Nedostatečná moc občana

Třetí identifikované téma, které se v datech objevuje je téma vnímané míry moci, kterou občan v demokracii má. Respondenti vypovídají ve smyslu, že nemají pocit nějaké velké možnosti, jak systém ovlivnit, mimo volby, a někteří, jak jsme viděli dokonce projevují pochyby i o váze jejich hlasu při volbách samotných: „Samozřejmě, že občan nemá skoro žádný vliv na to skutečný rozhodování. Proběhnou sice nějaký volby, ale pak si to voni hezky udělaj tak, jak chtějí.“ (T) „Já nevím, necejtím se, jako by někdo poslouchal ten hlas těch občanů. Jsou volby, fajn, ale to je tak všechno. Pak si vládnou, jako neomezený vládci.“ (D)

6.3.4 Shrnutí systémové úrovně

Pokud shrneme úroveň systému, můžeme říci, že podle občanů existuje velké množství zákonů, a že právní systém jako celek nevykazuje v rámci České republiky dostatečnou kvalitu, právní systém je podle respondentů nepřehledný a objevují se potíže s vymáháním práva u politiků. Dalšími stížnostmi jsou chybovost demokracie jako takové, kdy výsledky voleb neodpovídají vůli občanů. Jako poslední bod stížnosti je pak uvedena menší moc občana, než jakou by podle respondentů měl mít.

6.4 Shrnutí zjištění

Odpověď na výzkumnou otázku: „Jaké jsou podle participantů demonstrací spolku Milion Chviliek pro demokracii problémy současné demokracie v České republice?“ je zde formátována do tabulky:

Úroveň politická	Úroveň občanská	Úroveň systémová
Nevhodné vystupování a jednání politiků	Vlastní zájem > Veřejný zájem	Neuspokojivě nastavený právní stát
Nedostatek sebereflexe politiků	Imitace politiků	Chybovost demokracie
Nezávaznost politických norem	Nekompetence voličů (nezodpovědnost, nevzdělanost)	Nedostatečná moc občana
Eroze politických norem	Role národa	X

Nyní se přesuneme k diskuzi zjištěných výsledků, abychom je mohli porovnat s dosavadními zjištěními, existujícími koncepty hodnocení kvality demokracie a říci, co nového tento výzkum přinesl.

7 Diskuze zjištění

Na počátku této práce jsem položil argument, že kvantitativní měření občanského hodnocení demokracie vykazuje standardizované výsledky, u kterých se dá hovořit o problematické reliabilitě z důvodu pestré škály významů, kterých slovo demokracie může nabývat. Nyní přichází čas na otázku: „V čem se tedy liší (a v čem jsou shodné) výsledky této práce od výsledků kvantitativních měření?“ Shodu je možné nalézt tak, že teoretické předpoklady, na kterých je prováděno kvantitativní šetření aplikujeme na výzkum kvalitativní. V tomto duchu lze říci, že na politické úrovni vidíme například dimenze institucionálního odcizení, či politické nespokojenosti, které se projevují neschopností, či

neochotou politických činitelů reagovat na požadavky respondentů. Zdá se také, že se i v kvalitativním šetření objevuje koncept nedůvěry ve veřejné činitele. Odlišnost obou přístupů je pak v tom, že kvalitativní výzkum dokáže blíže identifikovat i zdroj této nespokojenosti a nedůvěry. V tomto případě se efektivita výkonu vládnoucích politiků a důvěra v ně projevuje z hlediska profesní kompetence a zároveň z hlediska požadavků morálních. V kvantitativním přístupu končíme zjištěním, že existuje nějaký problém, v kvalitativním přístupu je pak možno tento problém identifikovat.

Kvalitativní přístup navíc dokáže otevřít i taková témata, která u kvantitativních přístupů nejsou vůbec měřena, jako je například zmiňovaný proces, který respondenti popisují jako erozi politických norem. Tento proces je respondenty nejvíce ukazován na případu Stanislava Grosse v kontextu reakce vrcholných politických představitelů na kauzy, které se objevují v současnosti. Při úvahách o tomto konceptu vyvstává analogie mezi tímto zachyceným procesem a procesem tzv. demokratického backslidingu. Tento fenomén popisuje rozměňování, napadání a nerespektování demokratických institucí samotnými volenými zástupci lidu, tedy těmi, které by měli tyto demokratické instituce kontrolovat, brzdit a omezovat tak jejich moc. (Hanley, Valduchova, 2018) Zmíněná analogie spočívá v tom, že respondenti výzkumu v rámci této práce jako pojistku demokracie nevnímají pouze demokratické instituce, jako je například právní stát, nýbrž i nezávazné normy politického jednání čili vystupování a chování politiků. Z výpovědí respondentů plyne, že jedním z problémů demokracie je právě nevhodné chování a vystupování politiků, které vykazuje aroganci, přezíravost a neúctu k nepsaným ústavním zvyklostem. Právě ty jsou podle respondentů napadány a nerespektovány, což negativním způsobem ovlivňuje nejen demokracii jako systém, ale i celou společnost, neboť jednotlivci takové chování politiků imitují. Dá se tedy říci, že respondenti vnímají koncept backslidingu, nikoliv však nutně z hlediska institucionálního, nýbrž z hlediska morálního.

Ve výpovědích respondentů se tedy objevuje kritika současného stavu demokracie v České republice, když respondenti hovoří o tom, že vnímají nedostatečný pocit moci, který by jim demokracie měla svěřovat. Tento pocit nedostatečné možnosti se podílet na rozhodování ovlivňuje to, jak jsou výsledná rozhodnutí jednotlivci přijata. (Morrel, 1999: s. 315) Pokud mají jednotlivci pocit, že jejich hlas nijak neovlivnil proces politického rozhodování, mají tendenci být s výsledkem méně spokojeni. Tento pocit u respondentů výzkumu v rámci této práce vyvěrá z fenoménu eroze politických norem, když respondenti tvrdí, že politici necítí potřebu reagovat na mimo-volební požadavky občanů, neboť k tomu

nemají důvod kvůli absenci jakéhokoliv institucionálního donucovacího prostředku. Tento stav připomíná situaci, o které píše Slater, když popisuje proces careeningu. (Slater, 2013) Tento proces označuje patovou situaci, při které stojí na jedné straně občané, kterým záleží na hodnotách demokracie, které je možné souhrnně označit jako liberální. Mezi tyto hodnoty patří například ochrana Ústavy a dodržování jejích principů, transparentnost politického rozhodování a vláda práva. Na straně druhé pak stojí samotní vládcí, kteří se odvolávají na „hlas lidu“, neboť zvítězili ve svobodných a férových volbách a mají tudíž na své straně demokratickou většinu. Patová je tato situace proto, že občané na jedné straně nemají dostatečnou moc, aby změnili jednání politiků či je dokázali donutit k odstoupení, politici samotní pak nemají dostatečnou podporu na to, aby změnili ústavní pravidla, podle kterých by jejich jednání bylo v pořádku. Výsledkem tohoto procesu je pak nekončící rozpor mezi vládou a nespokojenými jednotlivci.

8 Závěr

V této práci jsem si položil otázku: „*Jaké jsou podle participantů demonstrací spolku Milion Chviliek pro demokracii problémy současné demokracie v České republice?*“ kterou jsem analyzoval pomocí kvalitativních metod. Důvodem bylo to, že kvantitativní šetření mohou jednak projevat problematiku reliabilitu ve chvíli, kdy je sledována spokojenost s demokracií a pojem demokracie nese pro různé občany různé významy, jednak jsem chtěl ukázat, že kvalitativní přístup dokáže blíže specifikovat proklamované nespokojenosti respondentů. Jako respondenti byli zvoleni nespokojení občané, kteří neváhali projevit svůj názor participací na demonstracích. Představil jsem samotný spolek Milion Chviliek a popsal kvantitativní metody, kterými se měří vnímaná kvalita demokracie v České republice. Následovala samotná analýza dat a rozvaha o výstupech, které analýza přinesla. Analýza byla provedena na třech identifikovaných úrovních: politické, občanské a systémové, podle toho, čeho se výpověď respondenta týkala.

V práci vyšlo najevo, že nespokojenost s demokracií je možné dělit na různé objekty, kterých se tato nespokojenost týká. Respondenti výzkumu v rámci této práce jsou nespokojeni převážně s nízkými morálními standardy vrcholných veřejných činitelů jako například premiéra a prezidenta republiky. Naznačují vztahy mezi nízkými morálními standardy a sebereflexí samotných politiků. V součinnosti těchto dvou faktů respondenti vnímají erozi politických norem, které vnímají jako nedílnou součást pojistek demokracie,

tudíž má tento proces za následek proces podobný demokratickému backslidingu.

Bylo možné sledovat i další vztahy. Na úrovni občanské jsou respondenti této práce nespokojeni hlavně se vzděláním a volební nezodpovědností svých spoluobčanů. Tyto dva koncepty souhrnně označují jako občanskou nekompetenci. Ta má za následek, že i nedemokraticky smýšlející politik může zvítězit v rámci demokratických voleb. Toto nedemokratické a amorální smýšlení zvolených zástupců se pak podle respondentů negativně odráží na celé společnosti, když tvrdí, že občané imitují nevyhovující chování politiků ve smyslu přílišného nadřazování vlastního zájmu nad zájem veřejný.

Co se týče úrovně systémové, z rozhovorů celkově vyplynulo, že respondenti vnímají demokracii jako jediný možný způsob vlády, který je legitimní. To neznamená, že nereflektovali jeho nedostatky. Někteří respondenti spatřují nedostatek demokracie v chybovosti systému jako takového, kdy někteří zpochybňují i samotný proces voleb, který je zkreslen například povolobením formováním koalic. Dalším nedostatkem demokracie je podle respondentů efektivita právního státu, který je nepřehledný, příliš robustní a nedává tak prostor pro „zdravé vykládání zákonů“. Velkým nedostatkem demokracie je i pocit nízké moci občana, který se tak nemůže dostatečně podílet na rozhodování o veřejných záležitostech. Podle respondentů jsou hlasy občanů často přezírány, až ignorovány samotnými vládci.

Mezi respondenty tedy existují různé podoby nespokojenosti s demokracií, které nemusí být pomocí současných determinant sledovaných v rámci kvantitativního šetření přístupné. Je pak otázka dalšího výzkumu a bádání, jak a zda se pokoušet o reflexi těchto zjištění a implementovat je do kvantitativního přístupu hodnocení kvality demokracie z pohledu respondentů.

9 Použitá literatura

ALMOND, Gabriell a Sdney Verba, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton University Press, 1963.[cit. 2021-7-27] JSTOR, www.jstor.org/stable/j.ctt183pnr2.

ATKINSON, Joshua D. *Journey Into Social Activism: Qualitative Approaches* [online]. Fordham University Press, 2017 [cit. 2021-7-27]. ISBN 9780823274130. Dostupné z: doi:10.26530/OAPEN_626395

BERGER, Peter L. a Thomas LUCKMANN. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-46-1.

[CIANETTI, Licia.](#), & Seán HANLEY. [The End of the Backsliding Paradigm](#). *Journal of Democracy*, 32(1), 66-80. 2021 [cit. 2021-7-20] Dostupné z: <https://muse.jhu.edu/article/778218>

CORBIN, Julia a Anselm STRAUSS. *Basics of Qualitative Research*. London: Sage
DAHL, Robert. A. *Demokracie v právním státě?*. 2. rozš. vyd. Praha 1: Nadace Readers International (Prague), 1995, 121 s. ISBN 80-901813-1-7.

HABERMAS, J. *The Theory of Communicative Action*. Boston, Beacon Press. 2013 [cit. 2021-7-20] ISBN: 0745603866

HANLEY, Seán & Milada Anna VACHUDOVA: *Understanding the illiberal turn: democratic backsliding in the Czech Republic*, *East European Politics*, 2018, Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/21599165.2018.1493457>

KUNŠTÁT, Daniel. *25 let české demokracie očima veřejnosti*. Praha: Academia, 2014. Společnost (Academia). ISBN 978-80-200-2465-7.

KURKI, Milja: Democracy and Conceptual Contestability: Reconsidering Conceptions of Democracy in Democracy Promotion. *International Studies Review*, 2010, 12(3), 362-386. [cit. 2021-7-27]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/40931113>

LINEK, Lukáš, Ondřej CÍSAŘ, Ivan PETRÚŠEK a Kateřina VRÁBLÍKOVÁ. Občanství a politická participace v České republice. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, 2017. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7330-319-8.

LINEK, Lukáš. Zrazení snu?: struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jejich důsledky. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-029-2.

MORRELL, Michael E. Citizens' Evaluations of Participatory Democratic Procedures: Normative Theory Meets Empirical Science. *Political Research Quarterly* [online]. 1999, 52(2) [cit. 2021-7-27]. ISSN 10659129. Dostupné z: doi:10.2307/449220

NOVÁK, Miroslav: Popper versus Schumpeter: A Comparison of Two Non-Classical Theories of Democracy. *Czech Sociological Review* . 2003, 39(1), 11-36 [cit. 2021-7-27]. ISSN 00380288. Dostupné z: doi: 10.13060/00380288.2003.39.1.03 Publications, 2015. ISBN 978-1412997461.

SCHUMPETER, Joseph Alois. *Capitalism, socialism and democracy*. 3. ed. New York: Harper & Row, 1962. Harper torchbooks. ISBN 0-415-10762-8

SLATER, Dan: Democratic Careening, *World Politics*, 2013, 65(4), 729–763, [cit. 2021-7-27] Dostupné z: www.jstor.org/stable/42002228

TILLY, Charles.: *Democracy* . Cambridge: Cambridge University Press. 2007 [cit. 2021-7-27]. ISBN 9780511804922. Dostupné z: doi: 10.1017/CBO9780511804922

Internetové zdroje:

CVVM. Kdo jsme. *Centrum pro výzkum veřejného mínění* [online]. [cit. 2021-7-27]. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/cvvm/kdo-jsme>

CVVM. *Názory české veřejnosti na fungování demokracie a nedemokratické alternativy politického systému – září 2019: Tisková zpráva* [online]. 2019 [cit. 2021-7-27]. Dostupné z:

https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5027/f9/pd191029c.pdf?fbclid=IwAR3MyNxSofyauAKpTgzqT2BnaLznWQIgAXN6s2MWUJov5HHKHR5HabK4xhk

Milion chvilek pro demokracii. *Naše poslání* [online]. [cit. 2021-7-27]. Dostupné z: <https://milionchvilek.cz/nase-poslani>

BABIŠ, Andrej, *Smlouva s občany* [online]. [cit. 2021-5-13]. Dostupné z: <https://www.anobudelip.cz/smlouva/>

MIKOVÁ, Martina. *Studenti: Andreji Babiši, plňte své sliby!*. E15 - *The Student Times* [online], 2017, [cit. 2021-7-12]. Dostupné z: <https://www.e15.cz/the-student-times/studenti-andreji-babisi-plnte-sve-sliby-1339897>

Havel, Václav, Jiří KŘÍŽAN, Stanislav DEVÁTÝ, Alexander VONDRA: *Několik vět. 1989* [cit. dne 2021-7-12] dostupné z: http://www.totalita.cz/txt/txt_nvett.php

